

KURDI KRISZTINA

A német Atlantisz

– Königsbergtől Kalinyingrádig –

A legtöbb ember számára Kalinyingrád neve nem sokat mond, Königsbergé talán már többet, de kevesen kötik össze a két nevet. Ami érthető, hiszen a két várost sok minden választja el egymástól, jöllehet a két-
tő egy és ugyanaz. Magyar turista ritkán vetődik el az egykori Kelet-Poroszországba, ami nagy kár, mert a térség még romjaiban is rendkívül izgalmas és érdekes látnivalókat rejtget: a Balti-tenger üdülővárosai, a Kur-földnyelv érintetlen természeti szépségei, és persze az elsüllyedt város, Königsberg. Kalinyingrád felszámolta Königsberget, mégis ez a nagyszerű, de ma már nem létező város Immanuel Kant, Gottfried Herder, E. T. A. Hoffmann, Hannah Arendt és sok más königsbergi polgár munkássága révén tovább él.

A poroszok és a Német Lovagrend

A legtöbb város története valamilyen mondával kezdődik, mint például Rómáé. Königsberg – mai nevén Kalinyingrád – esetében nem így történt: a várat a teuton lovagok emelték 1253-ban, a köré épülő várost pedig egyszerűen csak megalapították, s tiszteletük jeléül II. Ottokár cseh királyról nevezték el. Az uralkodó a Német Lovagrend egyik legfontosabb szövetségese volt a pogány balti törzsekkel vívott harcban. A „király” előtag rá utal, jöllehet II. Ottokár sohasem járt a városban. Tulajdonképpen egy erődvárat építettek fel, amelyet Mons regisnek, azaz Königsbergnek hívtak, és ez lett később a város neve.

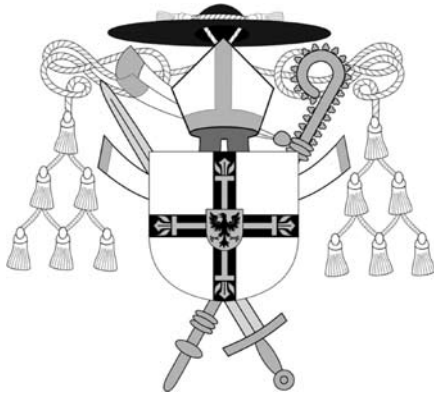
A terület őslakosai balti törzsek voltak: lettek, litvánok és poroszok. Nyelvükben, vallásukban, szokásaikban különböztek a szomszédos területek szláv népeitől. A X. századtól komoly gondokat okoztak a lengyel uralkodóknak állandó támadásaikkal: elfoglalták Mazóviát, és egészen addig a területig nyomultak, ahol ma Varsó fekszik. Elsősorban földművelésre alkalmas területeket akartak szerezni, ezért viseltek folyton háborút. A mazóviai fejedelem képtelen volt egyedül megvédeni országát a litván és porosz törzsekkel szemben, ezért külső segítséget hívott: 1225-ben a fejedelemségbe hívta a

Német Lovagrendet, amelyet Teuton Lovagrendnek is szoktak nevezni. Ez a lovagrend egyike volt a keresztetes háborúk nyomán létrejött három nagy lovagrendnek, 1199-ben alapították Akkóban, itt volt a rend első székhelye is 1291-ig. A lengyel uralkodónak tett szolgálataikért cserébe – amelyhez hozzátartozott a pogány poroszok megtérítése is – a lovagok megkapták a Visztulától keletre eső ún. kulmi területet és más, korábban a poroszok által birtokolt területeket. 1283-ra egészen a Memel folyóig meghódították a balti térséget, azaz

Elhangzott a *Törekvések, sikerek és kudarok a XX. és XXI. századi Magyarország és Kelet-Közép-Európa modernizációjában* című előadás-sorozat keretében a Közép-európai Kulturális Intézetben 2008. október 22-én.

a mai Lettország, Észtország és részben Litvánia területét. Ötven éven keresztül háborúztak a porosz törzsek ellen, aminek eredményeként megalapították saját lovagrendi államukat Marienburg (Malbork) székhellyel. Ez az állam sajátos, páratlan képződmény volt a korabeli Európában, egyszerre volt egyházi és világi, német és európai. IX. Gergely pápa 1234-ben az ún. rieti bullában

A Német Lovagrend címere

„örök időkre” a lovagrendnek adományozta a területet. A lovagok számos várost alapítottak az egykor porosz törzsek lakta vidéken, ilyen volt Kulm, Thorn, Marienwerder és Elbing. A Német Lovagrend korábban az erdélyi Barcaságban is megpróbált államot alapítani, de II. András 1225-ben kiűzte őket onnan.

A német lovagok nyomában telepések érkeztek Pfalzból és a Rajna vidékéről. Az új lakosok fejlett agrárkultúrát, városi életmódot, pénzgazdálkodást hozottak meg. Ezt a hatalmas kolonizációs munkát a lovagrend nem tudta volna felügyelni, ezért a pápa parancsára néhány európai uralkodó segédcsapatot állított fel. Köztük volt II. Ottokár cseh uralkodó is, aki szintén a Pregel folyó vidékére igyekezett. Ekkor határozta el egy erődvár építését, amelyet a későbbiekben kereskedelmi csomóponttá kívánt fejleszteni.

A lovagrend győzelmei nyomán újabb telepések érkeztek, elsősorban kézművesek, és a törzsek egykori szállásterületein újabb városokat alapítottak. A XIV. század végére befejeződtek a betelepítések. Százötven év alatt a német lovagok mintegy száz várost és ezer-négyszáz falut alapítottak. A lovagrendi állam Winrich von Kniprode nagymester idején, 1351 és 1382 között élte fénykorát. A porosz népesség mindeközben beolvadt a németbe, kultúrájuk, nyelvük a XVII. századra kihalt, de – a történelemben meglehetősen szokatlan módon – a győztesek átvették a legyőzöttek nevét: a lovagrendi államot, majd a később létrejött királyságot és annak lakóit a poroszokról nevezték el.

A Német Lovagrend államának ideológiai alapját a pogányokkal szembeni harc és a kereszténység terjesztése adta. Az ereje teljében lévő állam további területek megszerzésének reményében megtámadta Lengyelországot és a Litván Nagyfejedelemséget, ami azonban már ellentmondott a rend eredeti küldetésének. Így érkezett el a lovagrend számára végzetes 1410-es esztendő, amikor is Grünwaldnál (Tannenberg) megsemmisítő vereséget szenvedtek az egyesített lengyel–litván seregektől. Maga a nagymester, Ulrich von Jungingen is halálát lelta a csataterén. Ettől kezdve a lovagrend és állama lassú hanyatlásnak indult, a grünwaldi vereséggel ugyanis nem ért véget a csaták sorozata: 1414-ben és 1422-ben újabb vereségeket szenvedtek el a lengyelektől, majd 1433-ban a husziták törtek be lengyel segítséggel. 1454 és 1466 között újabb háborúk és újabb területvesztések következtek. Elest Marienburg is, így 1457-től Königsberg lett a zsugorodó lovagrendi állam székhelye. 1466-tól a

A tannenbergi csata 1410-ben a Német Lovagrend hanyatlásának kezdetét jelentette (korabeli metszet)

lengyel uralkodó hűbérese lett az ország. Mindeközben a lovagi állam fokozatosan szekularizálódott, nagymesternek már elsősorban német hercegeket és őrgrofokat választottak. Így 1510-ben a fiatal és ambiciózus Brandenburgi Albert herceget, aki a lovagrendi állam szempontjából végzetes lépést tett: felvette az evangélikus vallást. Albert döntése mögött feltehetően pusztaszámítás, nem pedig vallási elhivatottság állt. Luther tanai szerint ugyanis nincs szükség lovagrendekre, így Albert számára ez tűnhetett a legegyszerűbb módnak arra, hogy megszabaduljon tőlük. Elvette a lovagrend birtokait is, majd német nemeseknek adományozta.

Ulrich von Jungingen a grūnwaldi csatában Jan Matejko XIX. sz.-i ábrázolásán

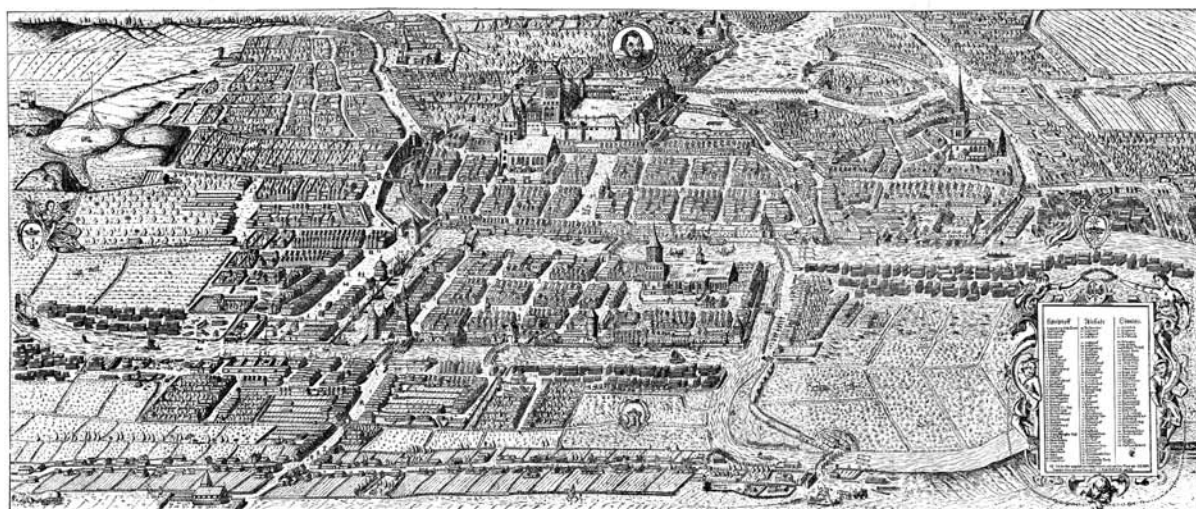
Megígérte I. Zsigmond Ágost lengyel királynak, hogy átszervezi az államot, de megmarad lengyel hűbéresnek. 1525. április 10-én a krakkói piactéren Brandenburgi Albert kivágta palástjából a fekete teuton-keresztet, és letette a hűbéri esküt a lengyel uralkodónak. Ezzel egy új állam jött létre: a Porosz Hercegség. A rend 1526-ban áttette székhelyét a frankföldi Mergentheimbe, ezzel a lovagrend, Königsberg és Poroszország sorsa végleg különvált.

A hercegségtől a nagyhatalomig

Poroszország aranykora Brandenburgi Albert uralkodásával kezdődött. Ekkor építették át a königsbergi erődvárat pompás reneszánsz kastéllyá, amely az uralkodó rezidenciája lett. Albert 1544-ben alapította meg a róla elnevezett Albertinát, a híres egyetemet. Hosszú uralkodása – 1568-ban halt meg, nyolcvanéves korában – békés, fejlődő időszak volt az ország életében. Lezárta a még a lovagok idejében elindult kolonizációs folyamatot, és legfőbb célja egy dinasztia kiépítése volt. Ez azonban nem sikerült, mivel fia, Albert Frigyes gyengeelméjű volt, helyette az udvari tanács vezette az országot. 1618-ban bekövetkezett halála után, a poroszországi ág kihalásával, perszonálunió jött létre a Porosz Hercegség és Brandenburg Grófság között, Porosz–Brandenburgi Grófság néven. I. Frigyes Vilmos trónra lépésével új fejezet kezdődött az ország és Európa történetében is. Ügyes külpolitikájával tulajdonképpen ő indította el az országot azon az úton, amely később Poroszország nagyhatalmi státuszához vezetett. Legnagyobb politikai teljesítménye az volt, hogy a közel harminc éven át tartó lengyel–svéd konfliktus alatt sikerült Poroszország semlegességét megőriznie. 1656-ban aztán a svédek előtt megnyitotta Königsberg, Pillau és Memel kikötőit, jóllehet Poroszország még mindig Lengyelország hűbérese volt. Ezt a lengyelek árulásnak tekintették, és a velük szövetséges tatárokat küldték Poroszország ellen. A tatár pusztítás következtében jelentős károk érték az országot, de a svéd–lengyel konfliktust lezáró béke szerint Poroszország függetlenedett a lengyel hűbéri viszony alól. Igaz, hogy Nyugat-Poroszország egészen az első lengyel felosztásig, 1772-ig lengyel kézben maradt. Az 1660-as olivai békében az európai hatalmak is elismerték a független Poroszországot. Frigyes Vilmos fiának, III. Frigyesnek már eltökélt szándéka volt országából királyságot formálni, ehhez azonban a német-római császár beleegyezésére volt szükség. Mivel I. Lipót éppen a spanyol örökösödési háborúval volt elfoglalva, és katonai erejét is ez kötötte le,

Königsberg Joachim Bering metszetén, 1613-ban

Gedenkblatt zur sechshundert jährigen Jubelfeier der Königl. Haupt und Residenz-Stadt Königsberg in Preußen.

III. Frigyes könnyen megszerezte a beleegyezését. 1701-ben saját maga helyezte fejére a koronát a königsbergi kastélyban, és I. Frigyes néven az új állam, a Porosz Királyság uralkodója lett.

I. Frigyes porosz király (1713–1740)

A Porosz Királyság megszületésével Königsbergre ismét fényes korszak köszöntött. Barokk stílusban átépítették a kastélyt, amely mostantól már a porosz király rezidenciája lett, de a nemesek az ország más részein is új kastélyokat építettek, például Finckensteint, Schlobittent vagy Friedrichsteint. Az 1709–1711 között dúló pestisjárvány azonban visszavetette a hirtelen meginduló fejlődést, hatalmas területek néptelenedtek el, az akkor hatszázezer fős lakosságnak mintegy fele esett áldozatul a betegségnek. Már I. Frigyes megkezdte az elnéptelenedett területek betelepítését, de végül fia, I. Frigyes Vilmos alatt normalizálódott csak a helyzet. 1732-ben Salzburgból tizenhatezer evangélikust fogadott be az országba, akiket vallásuk miatt elűdöztek hazájukból. Az újonnan érkezettekkel új iparágak is meghonosodtak, és a lótenyésztés is ekkor válik Poroszország egyik fontos bevételi forrásává. I. Frigyes Vilmos másik maradandó „alkotása” az 1736-ban bevezetett iskolakötelezettség volt, amellyel megvetette a népoktatás

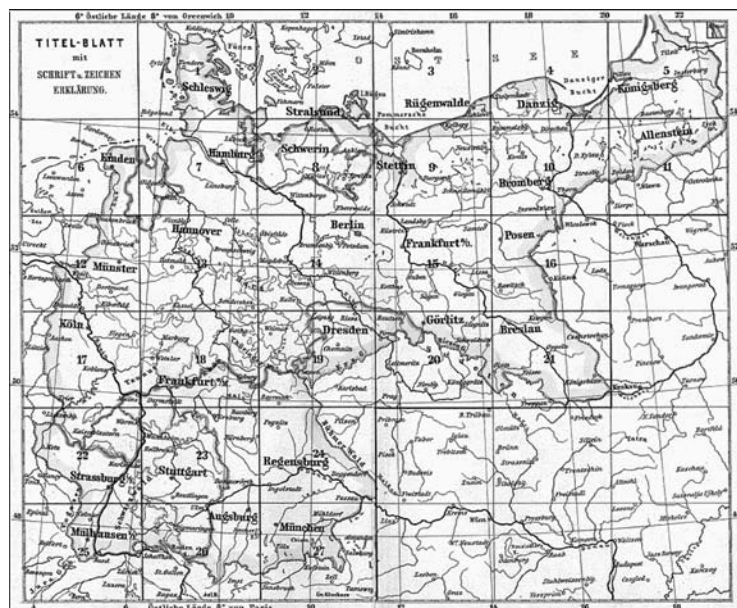
alapjait. Amikor 1740-ben meghalt, egy gazdaságilag erős országot hagyott fiára, II. (Nagy) Frigyesre. Őt azonban alig érdekelte ez a keleti országrész, számára sokkal fontosabb volt Berlin, hát még Szilézia, amelyért Frigyes háromszor is háborút indított. A legutolsó az ún. hétéves háború volt, amikor is megszerezte az osztrákoktól, de az oroszok, akik ebben a háborúban Ausztria szövetségesei voltak, 1757-ben elfoglalták Kelet-Poroszországot, és Königsberg négy éven keresztül orosz uralom alatt állt. A königsbergi nemeség hűségesküt tett Nagy Katalin cárnőnek, amit Frigyes sohasem bocsátott meg a városnak, és uralkodása alatt nem is kereste fel a várost. Csak Erzsébet cárnő váratlan halála mentette meg Königsberget. Utódja, III. Péter, aki Nagy Frigyes nagy rajongója volt, fegyverszünetet kötött, amelyben elismerték Poroszország jogát Sziléziához. Új nagyhatalom született.

Lengyelország felosztásával Poroszország területe ismét gyarapodott: 1795-ben megkapták Kelet-Mazóviát Varsóval együtt. A napóleoni háborúk azonban újból nehéz helyzetbe hozták a Porosz Királyságot. III. Frigyes Vilmos kezdetben mindenáron meg akarta őrizni az ország semlegességét, hamarosan mégis szövetségre lépett Napóleonnal. A porosz uralkodó azonban hamar megbánta elhamarkodott döntését, főleg, hogy Napóleon csapatai felvonulási területnek használták az országát. III. Frigyes Vilmos titokban szövetségre lépett az orosz cárral. Az események azonban Poroszország számára szerencsétlenül alakultak: 1806-ban a híres jéni csatában vereséget szenvedtek, majd 1807. június 14-én a friedlandi (mai nevén Pravdinszk) csatában ismét. Július 10-én Napóleon harc nélkül foglalta el Königsberget. A tilsiti (mai nevén Szovjeck) békében (1807. július 7.) Poroszország hatalmas területeket veszített el, a második és a harmadik lengyel felosztáskor szerzett teljes területet és Nyugat-Poroszországot.

Königsberg Wilhelm Barth festményén, 1810-ben

Napóleon bukása után százéves békés, nyugodt időszak következett a csonka Kelet-Poroszország számára. A talpra álláshoz azonban még sok-sok évre volt szüksége a meggyengült államnak.

A Német Császárság 1871. január 18-án jött létre

Számos gazdasági reformot és szociális intézkedést vezettek be, amelynek eredményeként a lakosság létszáma 1871-re megduplázódott. Königsberg számára a legvirágzóbb évek a krími háború alatt (1853–1856) jöttek el, amikor az orosz kikötők blokád alatt álltak, ezért az Oroszország felé irányuló kereskedelemben a város kikötőjének döntő szerepe lett. 1853-ban a vasút elérte Königsberget is, és lassan egész Kelet-Poroszországot behálózta, ami által a gazdaság újabb lökést kapott.

1871. január 18-án létrejött a Német Császárság, és ezzel együtt az ún. német egység is, amelynek a Porosz Királyság is része lett. I. Vilmost Versailles-ban császárrá koronázták. 1878-ban ismét szétvált Kelet- és Nyugat-Poroszország, és ettől kezdve két eltérő fejlődési ívet járt be. Az első világháború előtt Königsbergnek kétszázötven ezer lakosa volt, s az 1901-ben befejezett tengeri csatorna új lendületet

Kikötő, 1910

adott a kikötő életének, amely alapvetően meghatározta a város gazdaságát. Königsberg modern európai nagyvárossá vált: saját színháza, operája, zeneakadémiája, tőrszéje (az épület ma is áll), állatkertje volt. Gazdaságilag az első világháborút megelőző évet tekinthetjük a legjobb időszaknak. A háború kitörésével azonban mindennek vége lett, több százezren menekültek el a cári csapatok támadása miatt a Visztulán túli területekre. 1914 augusztusában Paul von Hindenburg tábornok Tannenbergnél megállította az orosz csapatok előrenyomulását, megmentve ezzel Königsberget. A németek számára ez a győzelem lélektilag rendkívül sokat jelentett, hiszen ugyanott győztek, ahol ötszáz évvel korábban a Német Lovagrend elszenvedte nagy vereségét a lengyel–litván csapatoktól. Hindenburg – akiből később német kancellár lett – a következő évben további győzelmeket aratott. A harcokban számos város, így Goldap, Stallupönen, Lyck, Gerdauen elpusztult, amelyek újraépítésére nagy állami beruházások indultak már 1915-ben.

1919-ben Németország a versailles-i béke nyomán elvesztette teljes Nyugat-Poroszországot. Lengyelország területi egy-

A tőzsde épülete

sége helyreállt, így a megmaradt Kelet-Poroszországnak nem volt többé közös határa a Német Birodalommal. Az ún. Memelvidék Litvániához került a későbbiekben, így Kelet-Poroszország teljesen elszigetelődött. Lengyelország egész Kelet-Poroszországot magának szerette volna, de az antant hatalmak által kiírt népszavazáson a lakosság kilencvennyolc százaléka a Németországhoz tartozás mellett voksolt.

A maradék országész mindenáron ki akart törni az elszigeteltségből, ezért már 1919-ben repülőteret építettek Königsberg mellett, továbbá 1920-tól évente nemzetközi vásárt és kiállítást rendeztek Deutsche Ostmesse néven, ezzel is erősítendő Kelet-Poroszország híd szerepét a Szovjet-Oroszország és a nyugat közötti kereskedelemben. A városkép is színesedett:

Adolf Hitler-Platz, 1933

számos Bauhaus és modern stílusú épületet emeltek a húszas és harmincas években, amelyek közül még néhány ma is látható.

A nemzetiszocialista párt 1928-ban jelent meg Königsbergben. Vezetője a Wuppertalból idehelyezett, eredeti foglalkozását tekintve vasutas Erich Koch volt, aki 1933-ban, Hitler hatalomra jutásakor a tartomány elnöke lett. A nácik hatalomra kerülésével Kelet-Poroszországban hatalmas germanizációs hullám indult. Ez azt jelentette, hogy a porosz vagy litván hangzású

A történelmi belváros pusztulását az 1944. augusztus 26-a éjjelén intézett angol légitámadás okozta

földrajzi neveket – városok, falvak, folyók nevét – német elnevezésre cserélték. Így lett Pillkalenből Schlossberg, Pillupönenből Schlossbach, Przytullenből Kleinkutten, és még hosszasan lehetne folytatni a sort, hiszen ezerhatszázhetven helységnevet németesítettek. Az akciót még a helyi német lakosság is elborzadva figyelte, hiszen úgy érezték, a hagyományaikat veszik el.

Königsberg és Kelet-Poroszország vége

A második világháború alatt 1941-től, a Szovjetunió megtámadásakor a németek számára Kelet-Poroszország stratégiai jelentőségűvé vált. Egyszerre szolgált felvonulási területként és hátszágként, ahonnan folyamatos ellátást lehetett biztosítani a már szovjet területen harcoló német csapatoknak. Königsberg kiemelt légi támaszpont lett, kikötőiben javították és szerelték a tengeralattjárókat, ugyanakkor magát a várost a harci cselekmények egészen 1944 nyaráig teljesen elkerülték. Valószínűsíthető, hogy Königsberg sorsa szovjet szempontból ekkor dőlt el. A háború alatt innen indult a legtöbb támadás a Szovjetunió ellen, ezért Sztálin számára nyilvánvalóvá vált: ez a terület sohasem kerülhet ki ellenőrzésük alól.

A történelmi belváros pusztulását az 1944. augusztus 26-a éjjelén intézett angol légitámadás okozta, amikor is kétszáz bombázóval törtek Königsbergre. Három nappal később a British Air Force már hatszáz repülőt küldött a város fölé, aminek következtében csak ezen az éjszakán négyezer königsbergi veszítette életét. A Vörös Hadsereg 1944 októberében ért Kelet-Poroszország határára. Erich Koch megtiltotta a tartomány kiürítését, és amikor végül mégis engedélyezte, már túl késő volt. Így is hatalmas menekültáradat indult el nyugat felé. Hosszú évtizedeken át tilos volt beszélni a kelet-poroszországi németek szenvedéseiről, majd a háború utáni elűzésükről. Ezt a csöndet törte meg Günter Grass könyve, a 2003-ban magyarul is megjelent *Ráklépésben*, amely a Wilhelm Gustloff nevű hajó tragédiáját dolgozta fel. A tízezer kelet-poroszországi menekültet szállító német hajót egy szovjet tengeralattjáró torpedózta meg, a katasztrófát mindössze kilencszázan éltek túl. A tengeralattjáró parancsnokának, Alekszandr Marinyeszkónak ma szobra áll Kalinyingrádban.

Marinyeszko emlékműve

A Vörös Hadsereg támadása 1945. január 13-án indult meg. A város ostroma április 9-ig tartott, amikor a Königsberg védelmével megbízott Otto Lasch tábornok kapitulált, amiért Hitler halálra ítélte. Lasch bunkere ma turistalátványosság. Az egykor 2,5 milliós keletporosz lakosságból közel kétfélmillió nyugatra menekült. Közülük 1946 folyamán csak néhányan kísérelték meg a visszatérést. A háború befejeztével sem ért véget a lakosság szenvedése, éhínség és a szovjet csapatok bosszúhadjárata tizedelte őket. 1947-ben a kelet-poroszországi németek száma kb. százezer főre csökkent, ezen belül a königsbergieké – vagyis immár Kalinyingrádiaké – huszonnyolcezerre, s végül 1948 folyamán számos más balti némettel együtt Kelet-Németországba telepítették át őket.

Egy másik ország, egy másik város

1945-ben a potsdami konferencia döntése nyomán jött létre az ún. Kalinyingrádi terület. Az egykori Poroszországot három részre osztották: a Memel-vidék a szovjet tagköztársasághoz, Litvániához került; Lengyelország kapta a legnagyobb részt, a déli területeket az egykori Marienburggal és Tannenberggel; és a

középső részből alakult ki a Kalinyingrádi terület, amelyet közvetlenül Moszkvából irányítottak, és nem lett szovjet tagköztársaság. Königsberget 1946. július 4-től Kalinyingrádnak hívták. Névadója Mihail Kalinyin, a Szovjetunió első elnöke, aki a sztálini éra egyik legsötétebb figurája volt, és egyébként sohasem járt ebben a városban. Elsősorban azzal szerzett magának „hírnevet”, hogy saját feleségét is a Gulagra küldte. A Szovjetunió összeomlása után az országban létező számos, Kalinyinról elnevezett utca és a Kalinyin* nevű város nevét megváltoztatták, moszkvai szobrát lebontották,

Mihail Kalinyin

és a relikviáiból álló múzeumát is bezárták, de Kalinyingrád elnevezését a veteránok ellenállása miatt meg kellett hagyni. Már 1945 szeptemberétől, szinte az ostrom befejeztével érkeztek a városba a Szovjetunió más részéről új lakók, akik sokféle etnikumból verbuválódtak. Jelentős részük maga is elvesztette a háború alatt hazáját és otthonát. Voltak, akik önként jöttek, de szisztematikus betelepítés is folyt, például ide telepítették le azokat az orosz katonákat, akik korábban német hadifogságba estek. Azt feltételezték róluk, hogy kollaboráltak az ellenséggel, ezért mintegy büntetésként kellett itt élniük. 1946-ban negyvenezer, 1947-ben háromszázezer, 1955-ben már hétszázzezer szovjet állampolgár élt a kalinyingrádi körzetben. Ma is soknemzetiségű a terület, a lakosság 80 százaléka orosz, 10 százaléka fehérorosz, 5 százaléka ukrán, és a maradék százalékon a litvánok és különböző kaukázusi népek osztoznak.

Az új szovjet hatalom megváltoztatta a földrajzi neveket, a városok, falvak, folyók nevét. Az átnevezés itt másképp történt, mint Sziléziában, a Szudéta-vidéken vagy Pomerániában, ahol az egykori német neveket egyszerűen lefordították lengyelre vagy csehre. Számos település olyan szovjet tisztekről, tábornokokról kapta új nevét, akik az itteni harcokban estek el, ugyanakkor születtek képtelen elnevezések is, mint pl. Vörös Hadsereg falu, Vörös Flotta falu vagy Jóakarati falu.

Mindezen változások ellenére azonban csak 1960-tól vált biztossá, hogy a Kalinyingrádi terület a Szovjetunió része marad. Állítólag Sztálin még 1951-ben is fontolgatta, hogy valamilyen alku formá-

* ma Tvernek hívják.

A Vörös Hadsereg 1945. január 13-án ostromolta meg a várost. A lakosság nagy része nyugatra menekült.

jában visszaadja a területet Németországnak. A Kalinyingrádi terület zárt katonai terület lett, a szovjet balti flotta állomáshelye. Nemhogy külföldiek, de még a szovjet lakosság is csak különleges engedéllyel utazhatott be a térségbe. Jellemző, hogy Magyarországon a Panoráma útikönyvek sorozatban, 1974-ben megjelent *Szovjetunió* című kötetben Kalinyingrád egyáltalán nem szerepel, még a térképen sem jelzik.

Csak a hetvenes évektől kezdődött meg az újjáépítés, akkor azonban nagy lendülettel, szinte egyik napról a másikra nőttek ki a földből új épületek, lakótelepek. Ezzel együtt szisztematikusán pusztították a háborúban ugyan megsérült, de még helyreállítható állapotban lévő egykori német épületeket. Addig számos szovjet háborús filmnek szolgált díszletként az egykori Königsberg. A romos épületek tégláit, de még az utcaköveket is elszállították a Szovjetunió más városainak újjáépítéséhez. Ez történt Kant egykori egyetemének, az Albertinának a romjaival is. A pusztítások csúcspontja

Látkép a városról 1939-ből és 1948-ból

vagy inkább mélypontja a Königsberg szimbólumának tartott kastély (Schloß) romjainak felrobbantása volt 1969-ben. A palota templomában koronázták a porosz uralkodókat. Az utolsó átépítés 1884 és 1886 között történt, ekkor nyerte el azt a formáját, amely a XX. század elejéről fennmaradt fényképeken látható. 1925-ben az épületben nyílt meg a kétszáznegyvenezer műtárgyból álló Poroszország Múzeum. Itt állították ki a legendás borostyán szobabelsőt 1942 és 1944 között, amely tulajdonképpen Nagy Katalin cárnő szobája volt, és a nácik Leningrádból telepítették ide. A borostyánszoba későbbi sorsa ismeretlen; rengeteg legenda kering róla, és a mai napig számos történész, régész és főleg kalandor keresi. Az biztos, hogy a németek még a város ostroma előtt lebontották. Utoljára a königsbergi pályaudvaron látták a borostyánlemezeket darabokra szedve, kisebb ládába csomagolva. A kincs holléte körül időről időre felröppennek újabb és újabb hírek, hol itt, hol ott vélik megtalálni, legutóbb éppen 2008 februárjában hozta lázba a világot, hogy a cseh–német határon lévő Deutschneudorfban folytatnak érte ásatásokat. Számos kutató állítja azonban, hogy a borostyánszoba elemei még mindig Kalinyingrádban vagy annak környékén vannak elásva.

A háború alatt a kastély jelentős károkat szenvedett. A szovjet hatalom évtizedeken keresztül nem tudott mit kezdeni a még romjaiban is impozáns épülettel. Számukra a kastély Poroszországot, a németeket és a fasizmust jelentette. Köveit gyakorlatilag kőbányának tekintették, és más építkezésekhez használták fel, így lassacskán elfogyott. Számos szovjet értelmiségi tiltakozott a pusztítás ellen, még aláírásokat is gyűjtöttek annak érdekében, hogy legalább egy kevés megmaradjon meg belőle, és múzeumként szolgáljon. Mindez azonban hiába volt. Poroszország egykori szimbólumának helyére a hetvenes években felépítették az ún. Szovjetek Házát. A furcsa külsejű épületet azonban sohasem fejezték be teljesen, ma is különös torzóként, funkció nélkül áll a kastély helyén, a szovjet rendszer mementójaként. Mindeközben a városkép teljesen átalakult: az egykori Német Lovagrend székhelyéről, Kant városából szovjet blokk város lett, múltjára szinte semmi sem emlékeztet, látványa alapján lehetne valahol az Uralon túl is.

A Gorbacsov-éra Kalinyingrád életében is új korszakot hozott. 1991. február elsejétől a terület külföldiek számára is látogathatóvá vált. Számos egykori lakó vagy azok leszármazottai keresték fel szülőföldjüket az ún. *Heimwehtourismus* keretében, utazási irodák szakosodtak a hajdani német területek beutaztatására. De a turisták száma rövid idő alatt elapadt, mivel a visszalátogatókat sokként érték az itt tapasztaltak.

**Az egykori kastély; a romok felrobbantása 1969-ben
A Szovjetek Háza a kastély helyén; a mai blokk város**

A szülőföldjükről elűzött németek adományokat gyűjtöttek a még megmaradt épületek felújítására, ennek keretében sikerült restaurálni a königsbergi dómot. A dómot 1330 és 1380 között építették román és gótikus stílusban. Itt volt a nyughelye a nagymestereknek, a porosz uralkodóknak, és a város számos más neves alakjának. 1804-ben az ún. Professzorok kriptájába temették Königsberg leghíresebb szülöttjét, Immanuel Kantot. A külső falakban és a belső padlózatban több mint száz ilyen síremlék volt. A második világháború alatt az angol bombázások miatt az épület jelentős károkat szenvedett, éveken keresztül nem volt teteje. A belsejét a síremlékekkel együtt teljesen kifosztották, a nagymesterek csontjait szétszórták. A háború óta először 1991-ben tartottak német nyelvű, evangélikus istentiszteletet. Ma már kulturális rendezvények színhelye, és néhány hónapja elkészült az egykori orgona másolata is. A dóm gyakorlatilag az egyetlen épület, amely a középkori Königsbergből fennmaradt. Valóságos csoda, hogy Kant sírja átvészelte a rettenetes XX. századot. A filozófus földi maradványait még 1880-ban újratemették a dóm mellett épült kriptába, amely ma is látható. Az a meglehetősen abszurd szokás alakult ki Kalinyingrádban, hogy az ifjú házaspárok esküvőjük után felkeresik a nagy filozófus sírját.

A rendszerváltással egy időben megkezdődtek a viták a város nevééről. Felmerült, hogy legyen Jantarnogorsk, azaz Borostyánváros vagy Kantgrad, azaz Kantváros – talán ez lett volna a legtalálóbb. Amint azt korábban írtam, ez a veteránok ellenállása és a felmerülő magas költségek miatt elbukott. Viszont Immanuel Kant szobrát, amely 1945-ben eltűnt, 1993-ban látványos ünnepség keretében ismét felállították az Egyetem téren.

1991 után újabb német közösségek telepedtek le Kalinyingrádban. Mintegy ötezer, az egykori Szovjetunió területén élt német talált magának itt új otthonot, akik elsősorban Kazahsztánból és a Volga-vidékről érkeztek. Az utóbbi években pedig megnőtt a kaukázusi köztársaságokból betelepülők száma, amit az is jelez, hogy néhány hónapja a kormányzóság kijelölte a hamarosan felépülő kalinyingrádi mecset helyét.

A Szovjetunió szétesése a Kalinyingrádi területen is gazdasági összeomlást és a korrupció elburjánzását hozta magával. Különösen igaz volt ez a vidékre, ahol a kolhozok megszűntével ellátási gondok merültek fel. Sokan elhagyták otthonukat, egész falvak néptelenedtek el. Az infrastruktúra rendkívül fejletlen volt, a munkanélküliség pedig egyes helyeken elérte a 90 százalékot. Bizonyos tradicionális iparágak, mint például a fafeldolgozó ipar teljesen összeomlott, csak napjainkban kezd ismét életre kelni.

„750 év Kalinyingrád”

A Kalinyingrádi terület a mai Oroszország legnyugatibb része, területét tekintve tizenötezer négyzetkilométer. Tulajdonképpen egy zárvány, nem határos közvetlenül Oroszországgal, amiből egyébként számos gazdasági nehézség is származik: a térség energiával, élelmiszerral való ellátása meglehetősen nehézkes. Közel egymillió lakosa van, ebből Kalinyingrádban négyzötvenezer élnek. 2005-ben nagy előkészületek és nagy viták előzték meg a város alapításának

**A restaurált dóm, illetve belső tere a restaurálás előtti állapotában
Immanuel Kant újra felállított szobra**

750. évfordulójára rendezendő ünnepséget. Már a rendezvénysorozat elnevezésével is sok gond volt: a „750 éves Königsberg” ismét a veteránok és az idősebb generáció ellenérzéseit váltotta ki. Ráadásul az évforduló egybeesett a Kalinyingrádi terület létrejöttének 60. évfordulójával. Putyin elnök sajátos módon oldotta fel a kérdést: az évfordulós megemlékezések címe „750 éves Kalinyingrád” lett, ami persze történelmi abszurditás. Az alkalom miatt Moszkva nagy összegeket ölt a város fejlesztésébe: utakat, hidakat építettek, épületeket renováltak. Igaz, sok esetben a pénz csak későn érkezett meg, ezért nem valósult meg E. T. A. Hoffmann szobrának felállítása, aki szintén Königsberg szülötte. Nem épült meg az a híd sem, amely a mai Moszkovszkij sugárutat a Pregel (Pregolja) folyón át kötötte volna össze a Dóm-szigettel. Szimbolikus értéke volt az 1890-ben épült, ún. Königstor helyreállításának, amelynek homlokzatán a Königsberg történelmében meghatározó három személy szobra állt: II. Ottokár cseh királyé, I. Albert hercegé és I. Frigyes porosz királyé, s mellettük címereik. A háború megkímélte a Königstort, csak a szobrok fejei tűntek el, de most az évfordulóra visszakerültek azok is. Annak is jelképes jelentősége volt, hogy az ünnepségek fénypontjaként német–orosz–francia csúcstalálkozó zajlott, amelynek keretében Vlagyimir Putyin és Gerhard Schröder közösen koszorúzta meg Immanuel Kant sírját. Ezzel mintegy kifejezve, hogy Oroszország elismeri a város német múltját.

A helyreállított Königstor

2006-tól a Kalinyingrádi területből kiemelt gazdasági övezet lett. Elsősorban a turizmust, az élelmiszeripart, a feldolgozóipart tekintik húzóágazatnak, ahová jelentős külföldi tőke is áramlik. Turisztikai szempontból már most jelentős az ún. Kur-földnyelv, amelynek rendkívüli természeti adottságai vannak. A földnyelv egyik fele Litvániához tartozik, ahol Thomas Mann-nak

és Erich Honeckernek is volt nyaralója. A másik része viszont Oroszorszáé, és mivel stratégiai okokból zárt terület volt, a természet ott még érintetlen.

A Kur-földnyelv

Hatalmas összegeket fektettek az építőiparba is: új, a korábbinál modernebb lakóparkokat építenek a balti flotta katonáinak, akik a város lakóinak ma is jelentős hányadát teszik ki. A kiemelt gazdasági övezetnek és nem utolsósorban a fiatal és energikus Grigorij Boos kormányzónak köszönhetően érezhetően javulnak a gazdasági mutatók és az életszínvonal is. A kormányzó Putyin elnök környezetéhez tartozik, és sikeresen lobbizott a területért. Napjainkban a kalinyingrádi körzetben a havi átlagjövedelem négyszáz euró, amely a korábbi évekének a többszöröse. Ugyanakkor a mentalitás terén is észlelhetők bizonyos előremutató változások. A Kalinyingrádi terület gazdasági kapcsolatokat próbál kialakítani a szomszédos Litvániával; felismerték azt is, hogy Kalinyingrád, történelmének és geopolitikai helyzeténél fogva, kapocs lehet Oroszország és az Európai Unió között. 2007-ben felmerült az is, hogy a kastélyt újjá kellene építeni, amely azután a kormányzóság székhelye lehetne vagy luxusszálló. Mindeközben ismét kiújultak a város elnevezése körüli viták. Boos kormányzó erről csak annyit mondott: „a kérdés jelenleg nem aktuális”.

Immanuel Kant egy helyen azt mondta szülővöröséről: „az emberek és a világ megismerése felé nyitott, amelyben minden tudást megkaphatsz anélkül, hogy el kellene utaznod bárhová”. A mai Kalinyingrád még messze van ettől, de az ehhez vezető utat talán már megtalálta. ■